

**О. Долгополова,**

заступник директора з інформаційно-бібліотечного обслуговування  
Національної бібліотеки Білорусі

**Т. Кузьмініч,**

заступник директора з інформаційних ресурсів  
Національної бібліотеки Білорусі

## **Інформаційні ресурси Національної бібліотеки Білорусі: проблеми корпоративного формування і використання**

Розглядаються стан і перспективи координації діяльності бібліотек Республіки Білорусь на рівнях комплектування документного фонду, формування бібліографічного запису, створення цифрових копій документів, генерування інформаційної продукції і обслуговування користувачів.

**У** Білорусі сформувалася система установ інформаційно-документної сфери, діяльність яких спрямована на придбання, створення, накопичення і використання інформаційних ресурсів (ІР). Національна бібліотека Білорусі (НББ) має найбільшу у країні універсальну колекцію національних документів, а також документів, виданих у зарубіжних країнах. В умовах інформатизації усіх основних сфер діяльності вона стала багатофункціональним інформаційним центром і повинна виконувати роль важливого компонента інформаційної інфраструктури суспільства, який координує інформаційну діяльність як бібліотек, так і інформаційних центрів країни.

Формування ІР НББ ведеться з урахуванням можливості конвергенції ІР бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів і служб. Воно спрямовано на:

- відбір і акумулювання суспільно значущих світових ІР;
- розвиток інформаційно-пошукових систем з інформаційних ресурсів НББ;
- опрацювання на корпоративних засадах документного потоку, який надходить у бібліотечно-інформаційні установи країни, і багаторазове використання створених бібліографічних і авторитетних записів;
- участь у збиранні та бібліографічному відображенні екстеріоріки і репертуару національних документів;
- створення національної електронної бібліотеки, що за допомогою корпоративних, національних і міжнародних мереж зв'язку дасть змогу об'єднати поцифровані інформаційні ресурси всіх бібліотек та інших інформаційних центрів Білорусі;
- створення на корпоративних засадах спектра аналітичної інформації, актуальної для інфор-

маційного забезпечення інноваційної, наукової й управлінської діяльності;

- створення навігаторів по загальнодоступним національним і затребуваним світовим ІР тощо.

Координація формування ІР дає змогу створювати сприятливі умови для розподілу і використання матеріальних засобів, повноважень у здійсненні бібліографічного запису більш високої якості, а також для генерування інформаційних продуктів і їх використання, забезпечення рівних прав використання загальнодоступних ІР. Тому НББ, усвідомлюючи свою місію і можливості роботи на інформаційному ринку, намагається здійснювати її як на рівнях комплектування документного фонду, формування бібліографічного запису, створення цифрових копій документів, генерування інформаційної продукції, так і на рівні обслуговування користувачів. Причому алгоритм взаємодії може бути найрізноманітнішим: поповнення єдиного масиву і використання його в міру необхідності (республіканський обмін і перерозподіл документів), технологічно регламентоване формування і використання масиву записів (система корпоративної каталогізації), придбання інформаційних продуктів НББ і спільне використання (підключення до БД інших бібліотек як колективних користувачів, міжбібліотечний абонемент), проведення презентаційних і навчальних заходів у НББ (спільне ознайомлення, навчання) тощо. Необхідно відзначити, що економічні і технологічні чинники розвитку білоруського суспільства в останнє десятиліття справили значний вплив на особливості корпоративної взаємодії НББ з іншими бібліотеками країни. З одного боку, значно послабшали раніше дуже тісні координаційні зв'язки, з іншого – виникли якісно нові можливості взаємодії.

На рівні *поповнення документного фонду* здійснюється взаємодія з республіканськими науковими бібліотеками з придбання зарубіжних документів. Проте на даному етапі це тільки визначення змістових пріоритетів літератури, що одержується, меншою мірою це стосується надання віддаленого доступу до електронної інформаційної продукції. Водночас даний напрям роботи потребує нового вектора розвитку, спрямованого на:

- удосконалення нормативно-законодавчої бази (розроблення положення про координацію формування ІР бібліотек Білорусі, актуалізацію нормативно-регламентуючих документів, що визначають роботу кожної окремо взятої бібліотеки (бібліотечної системи));

- забезпечення прозорості інформації про наявні і плановані для надходження у фонд документи: формування і підтримку ЗЕК, здійснення ретроконверсії карткових каталогів і подання отриманої інформації у ЗЕК, надання спеціалістам доступу до інформації про замовлені документи, у тому числі передплатні;
- розроблення різноманітних форм співробітництва у сфері поповнення ІР: організацію корпоративних об'єднань з придбання високовартісних інформаційних продуктів, а також розроблення механізмів реалізації їхніх потенційних можливостей;
- оптимізацію нормативно-регламентуючої бази з обміну і перерозподілу дублетних і непрофільних документів;
- розроблення механізму взаємодії з ОУНБ й іншими установами інформаційно-документної сфери з докомплектування фондів НББ регіональними документами й архівними матеріалами, а також для організації, у разі потреби, їх електронної доставки і віддаленого доступу.

У рамках розвитку корпоративного співробітництва з *формування бібліографічних записів* необхідно забезпечити реальне функціонування системи корпоративної каталогізації документів, а також формування і ведення ЗЕК бібліотек країни. Розроблено макетний зразок ЗЕК, уточнено технологію взаємодії двох республіканських бібліотек і НББ з корпоративної каталогізації, алгоритм підключення інших бібліотек як учасників спільного каталогізаційного процесу і реципієнтів. Це дасть змогу уникнути дублювання в процесі бібліографічного опису документів, уніфікувати структуру машиночитаних бібліографічних записів, використовуваних у процедурах обміну, створити еталон якості опису документів, комфортні умови для роботи користувачів (у тому числі і на етапі комплектування бібліотек).

Пріоритетними напрямами координації і кооперації у сфері *створення інформаційної продукції* є:

- об'єднання зусиль НББ, республіканських галузевих бібліотек, ОУНБ зі створення в поточному режимі на основі сукупного ІР бібліографічних баз даних білорусознавчої тематики (створення в поточному режимі комбінованої бази даних «Білорусь: від минулого до сучасності» і в перспективі поповнення її краєзнавчим інформаційним ресурсом);
- об'єднання зусиль НББ, республіканських галузевих бібліотек, ОУНБ, архівних установ з

дигіталізації друкарської, графічної й іншої інформації і формування національної електронної бібліотеки (формування спільно із ФБ БДУ, Інститутом історії НАН Білорусі масиву цифрових копій документів XIX століття з історії Білорусі; формування за участі ВАК НАН Білорусі масиву дисертацій (авторефератів дисертацій), захищених у Білорусі; концентрація електронної інформаційної продукції, створеної бібліотеками різноманітних рівнів, відомчого підпорядкування, упорядкування і представлення цього масиву за допомогою різноманітних пошукових засобів);

- створення одноразових об'єднаних авторських колективів з формування локальної бібліографічної, повнотекстової і будь-якої іншої інформаційної продукції.

Координація діяльності бібліотек з формування сукупних ІР країни створює передумови для їх корпоративного використання і, отже, забезпечує поповнення і підтримку послуг кожній із бібліотек-партнерів за допомогою розподілу функцій у реалізації завдань інформаційно-бібліотечного обслуговування.

Стратегічно корпоративне використання ІР має бути спрямоване на забезпечення користувачам таких можливостей:

- доступ до інформації про фонди і колекції бібліотек республіки;
- доступність документів незалежно від місця їх зберігання;
- доступ до бібліографічних, реферативних, повнотекстових, фактографічних і інших БД, що генеруються бібліотеками й інформаційними установами країни.

У епоху «доцифрових» технологій інформування про фонди бібліотек реалізовувалося шляхом випуску численних зведених каталогів, списків нових надходжень, покажчиків і бюлетенів. Спільне використання фондів забезпечувалося системами міжбібліотечного абонементу (МБА) і внутрішньореспубліканського книгообміну.

Сьогодні цей напрям діяльності бібліотек має вийти на якісно новий рівень. Національною бібліотекою Білорусі як головним інформаційним і методичним центром країни затверджений перспективний план розвитку, у якому передбачений ряд заходів, орієнтованих на організацію широкого доступу і багатоаспектного використання сукупного інформаційного ресурсу.

У першу чергу, це представлення на інтернет-порталі бібліотеки зведеного електронного катало-

га. Це забезпечить не тільки скорочення витрати часу користувачів на пошук необхідних документів, але і можливість вибору місця звертання до документа за наявності декількох зберігачів.

Додаткові можливості бібліографічного пошуку в даний час забезпечують віртуальні довідкові служби, що функціонують у найбільших бібліотеках республіки. У період до 2010 р. планується створення на базі НББ центру корпоративної цифрової довідкової служби, що об'єднує бібліотеки різноманітних рівнів і відомчої підпорядкованості та функціонує на основі централізованого приймання запитів користувачів і їх розподілу за типологічними і проблемно-тематичними ознаками між бібліотеками-учасницями. Сервіс буде призначений для обслуговування всіх користувачів Білорусі і зарубіжних країн. У основні завдання увійде виконання фактографічних і бібліографічних довідок (адресних, уточнювальних і тематичних, які не спричиняють складний бібліографічний пошук).

У рамках даного проекту необхідно відпрацювати такі питання:

- зміст довідок, виконуваних у віддаленому режимі бібліотеками-учасницями;
- технологія автоматизованого розподілу і переадресування запитів;
- обсяг послуг, виконуваних у рамках корпоративного сервісу;
- режим роботи і порядок надання довідок;
- програмний супровід віртуального довідкового обслуговування;
- ведення архіву виконаних довідок.

Актуальним напрямом діяльності бібліотек нині є забезпечення доступу широкої громадськості до правової інформації. У республіці при публічних бібліотеках функціонує мережа центрів правової інформації (ПЦПІ), функції Республіканського науково-методичного центру з моніторингу і забезпечення діяльності ПЦПІ покладені на НББ. Репертуар правових ресурсів НББ значною мірою перевершує інформаційний потенціал ПЦПІ. З огляду на цей чинник Національна бібліотека розпочала реалізацію проекту, спрямованого на оптимізацію інформаційно-бібліографічного обслуговування з правової тематики. Основна ідея проекту полягає у розміщенні на інтернет-порталі спеціалізованої віртуальної довідки «Інформаційна підтримка ПЦПІ». У разі надходження складних тематичних запитів, зокрема, пов'язаних із коментарями до законодавчих і нормативних актів, співробітник ПЦПІ може скористатися пос-

лугами довідки для одержання необхідної бібліографічної інформації.

Для забезпечення доступу до віддалених джерел інформації зберігатиме свою роль система МБА. В даний час до неї входять понад 600 бібліотек. Функцію національного центру МБАіДД виконує Національна бібліотека Білорусі.

Більшість великих бібліотек країни мають свої автоматизовані служби МБАіДД, що функціонують як у рамках відділів МБАіДД, так і в інших структурних підрозділах бібліотек. Сьогодні замовлення на документи можна оформити безпосередньо на сайтах бібліотек, хоча здебільшого як і раніше використовується найпростіша технологія одержання замовлення і доставляння файла електронною поштою.

Особливого значення набуває персоніфіковане надання послуг віддаленому користувачеві. Принцип безоплатності в роботі МБАіДД замінений широким спектром платних послуг. Бібліотеки, які протягом десятиліть не приймали замовлення за МБА від індивідуальних користувачів, працюють із фізичними особами (безумовно, це стосується тільки надання копій). Проте кількість запитів, одержуваних від них, приблизно в 6–7 разів перевищує кількість виконаних замовлень. Основна причина – брак повних цифрових копій документів, тоді як більшість користувачів віддає перевагу доступу до всього документа, а не до його фрагмента. Створення національної електронної бібліотеки сприятиме розв'язанню цієї проблеми.

На розширення можливостей доступу користувачів до документів незалежно від місця їх зберігання спрямований ще один проєкт НББ – створення корпоративної служби електронної доставки документів (ЕДД). Цей сервіс буде програмно-технологічним комплексом, заснованим на перетворенні потоку запитів у формі вторинної інформації на повнотекстову. Служба об'єднає НББ, республіканські галузеві й обласні бібліотеки.

Реалізація проєкту сполучена з вирішенням низки питань:

- маршрутизація запитів відповідно до статусу бібліотек-партнерів;
- організація архіву електронних копій, виконаних за запитами користувачів, і забезпечення розподіленого доступу до нього;

- організація системи електронних розрахунків за послуги.

Найскладнішим напрямом корпоративного використання сукупного інформаційного ресурсу є організація доступу до численних БД, що генеруються бібліотеками й інформаційними установами країни. Він сполучений із вирішенням комплексу організаційних, фінансових, правових і інших питань, серед яких:

- політика інформаційного обміну;
- питання інформаційної безпеки;
- питання авторського права;
- ведення взаєморозрахунків за використання ресурсів.

Якість і ефективність формування і використання ІР НББ зумовлені особливостями її взаємодії з бібліотеками різноманітного рівня і відомчого підпорядкування, архівами, музеями і будь-якими іншими установами, які здійснюють придбання, створення, перетворення й організацію використання ІР. Корпоративна взаємодія бібліотек з формування і використання ІР має здійснюватися на основі:

- підтримки і розвитку фахових контактів;
- постійного поширення фахової інформації;
- використання різноманітних форм підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів;
- забезпечення доступу фахового співтовариства до перспективної, поточної і ретроспективної інформації щодо ІР, які зберігаються в бібліотеці, а також ресурсів, які генеруються бібліотекою з метою тиражування і поширення в інші способи;
- дотримання прав окремих бібліотек на незалежне формування своїх ІР;
- взаємовигідних міжбібліотечних інформаційних контактів і обмінів щодо поповнення фондів, генерування вторинної інформації, поцифрування фондів, інформаційно-бібліотечного обслуговування;
- економічної доцільності створення тих або інших фахових об'єднань;
- використання накопиченого вітчизняного і світового досвіду у сфері формування і використання ІР і розвитку інформаційної взаємодії.